

Dr Henderson på Gotland

Den mycket duktiga skotske veterinären David Hendersson föreläste på tre ställen i Sverige under några dagar i mars.

En solig fredag i slutet på mars hade vi nöjet att få ha David Henderson en hel dag på Gotland. Bertil Gabrielson i projekt LammGotland hade arrangerat dagen och Dr Hendersons vistelse, som även inkluderade två studiebesök så att han fick se lite Gotlandsfår innan han åkte hem.

Det som är så intressant med David Hendersons föreläsningar är att han är så lätt-sam att alla kan hänga med, men han har även så gedigna kunskaper att man förstår att det han säger är viktigt och på riktigt. Egentligen är det inte några stora nyheter han förmedlar men det han berättar presenteras på ett sådant sätt att man får inspiration och motivation till att genast gå hem och se över sin besättning och sin produktion. Han inledde med att berätta lite om hur det är i Skottland. Nöt och får är OK medan mjölkgårdar läggs ner (en per vecka i Storbritannien) och grisproducenterna har det tufft. Lammproducenterna har svårt att hitta bra utbildad arbetskraft som kan ta hand om djuren och för det mesta är det "farming paper, not sheep..." som gäller.

Ungefär en tredjedel tar in tackorna i januari men de flesta lammar ute. Uppe i bergen saknas ofta koppar, selen och kobolt och på dessa magra beten går det 1 får per 4 hektar. Hunden spelar en stor roll på dessa vidsträckta beten och nu för tiden när de flesta har fyrhjulingar som hunden åker bakpå så har deras yrkesverksamma år förlängts med tre! Där bak med hundarna får även veterinärerna sitta och trängas när de ska ut på provtagningar etc. Medelbesättningen har 500 tackor och den som är störst har 25 000 tackor. Uppe i bergen används en hårdig ras som heter Black Face. Den lammar där uppe i bergen i tre år sedan tas den ner till ber-

gens fot. Uppe i de karga bergen får de oftast bara en unge men sedan när de kommer ner på bättre beten och korsas med t ex Leicester så får de ofta två ungar och klarar av att föda upp dem. Dessa ungar säljer man ner till de intensiva gårdarna där de korsas med Texel eller Suffolk och lammen går till slakt. Det är detta raffinerat system som har banat väg för att sprida alla tänkbara sjukdomar.

Den största marknaden i Skottland säljer 35 000 lamm på en dag och håller på i tre dagar = 105 000 lamm som blandas och byter ägare! Det frågas aldrig om hälsoläge och ofta tar man hem djuren och släpper in dem direkt i flocken utan någon karantän. Steg ett, som man jobbar på nu, är att få folk att hålla djuren i karantän hemma på gården.

20 % är normal rekrytering och Dr Henderson pratade om att man bör vara uppmärksam på alla tänderna; inte bara framtänderna. Om ett äldre djur magrar av så kan man känna över kindtänderna från utsidan för att avgöra om det känns jämnt eller om de verkar ha slitits ojämnt. Om de är ojämnt slitna kan det bildas höga vassa kanter som ger skador och tuggproblem.

Hmmm, mina baggar i frukträdgården en tidig morgon...

Olof Schwan från Svenska Djurhälsovården frågade Henderson om de hade problem med någon speciell sjukdom. Då slog han ut med armarna och sa "– Oj, det skulle jag naturligtvis ha sagt i början – vi har problem med allt, utom tropiska sjukdomar!"

Betäckning

Angående betäckningen så pratade han ingående om vikten av att tackorna är i gott hull och har en stigande kurva inför baggsläppet. Lammen bör vänjas av senast 3 månader innan betäckningen. Baggar ska kollas noga och hållas i god kondition. "– Ofta släpps de in i någon gammal frukträdgård och glöms bort efter betäckningen sedan tror man att man bara kan ta fram dem när det är dags."

Man ska köpa in baggarna senast 6 veckor innan betäckningen så att de hinner stå i karantän och känna sig hemstadda.

”– Apropå inköp; har ni skabb, frågade han oss.”

”-Nej, svarade vi.”

” – Oh, ni lyckliga människor, ni har ingenting!” . Om du planerar att använda baggsele så ska den spännas på i god tid innan så att den hinner justeras och ”skavas” in. Om man använder märksele så byt ut färgen var 10:e dag; börja med den ljusaste färgen. Om man har vidsträckta marker kan det behövas fler baggar till tackorna. Uppe i bergen så har de 3 baggar per 100 tackor. Viktigt under betäckningen är att stå och iaktta om baggarna verkar agera normalt. Ta bort dem efter 5-6 veckor.

Tidig dräktighet

De första 4-6 veckorna av dräktigheten är mycket känsliga för då har inte ägget fäst ännu. 1/3 av embryona dör naturligt i början. Fostren sprider sig för det mesta jämnt i placentan men ibland hamnar någon inträngd i ett hörn och kommer då ut som ett litet lamm. Under den här första tiden i dräktigheten bör man inte ge tackorna någon behandling eller byta foderstat hastigt. Eftersom alla tackor inte blir dräktiga på samma dag kan det handla om en lång tid som flokken skall behandlas varsamt!

Mittendräktighet

Nu scannas tackorna vid 60-90 dagar och vid 90 dagar börjar placentan växa. Se till

att tackan får rätt utfodring så att hon inte tappar hull. Råmjölkens mängd och kvalitet beror på placentans storlek och i den produceras även modershormoner vilket ofta innebär att ju mindre placenta desto sämre modersegenskaper.

Högdräktighet

De sista 7 veckorna i dräktigheten så växer lammen 2/3 av sin totala vikt. För att de ska kunna växa bra är det viktigt att placentan är välväxt och att tackorna får bra foder. Man har sett att lamm som väger 4-4,5 kg när de föds är de som klarar sig bäst. Både större och mindre har högre dödlighet. Gör en grovfoderanalys och ge det bästa grovfodret under högdräktigheten – nu har de som minst plats i våmmen för foder.

Om man har mer än 2 % aborterade foster så kan man misstänka infektioner som t ex toxoplasmos. Skicka in fostren till labbet för analys. Gravida kvinnor ska inte vara med i lamningen och man ska vara försiktig med att ta in overaller i tvättstugan för när födslovätskorna på kläderna torkar så kan sporer andas in av de gravida och förorsaka missfall.

Framfall är vanligast på äldre och feta tackor, speciellt bland raser som får mycket mat och många ungar. Normalt är ca 1 % men det kan förekomma utbrott när man får upp mot 10 % framfall. Det finns en sele som hindrar tackan från att krysta och på så vis förebygger att framfallet åker ut igen när man har rättat till det. Man ska alltid ge tackan hög kvalitet

på grovfodret i högdräktigheten för att minska trycket inifrån.

Lamning

På Nya Zeeland har man gjort försök med att ställa upp små hytter som tackan kan gå in i och lamma för att få vara ifred. 65 % av tackorna valde att lamma i dessa. De som lammade utanför var de som hade mest problem med modersegenskaperna.

När tackan är på gång att lamma så ska man vara lite försiktig med att hjälpa till för tidigt. Lammet bestämmer själv när det ska födas för under de sista timmarna bildas ett ämne i lammet som gör så att dess lungor kan expandera när det föds. När det väl är fött ska du doppa hela navelsträngen i jodsprit för att desinficera och torka ut den. Navelsträngen är den optimala platsen för bakterier att växa till och sedan ta sig in i kroppen och orsaka problem med klövar, leder och massa annat.

Se till att lammen får råmjölk, 50 ml/kg kroppsvikt d v s 2 dl till ett 4 kilos lamm, var 4:e timme det första dygnet. Råmjölken förser lammen med antikroppar och energi. Man studerade en massa lamm som hade dött och 17 % av dem som dog hade fått mycket råmjölk, 50 % hade fått lite och 33 % ingen alls – det är viktigt med råmjölken! Det går att använda getråmjölk men inte om man har M3-status. Ska man använda koråmjölk så måste man ge oftare för den är svagare och helst ska man blanda råmjölken från flera kor för att inte riskera att lammet reagerar negativt på den. Små lamm har större yta skinn jämfört med kroppsvolymer och därför kyls de av snabbare. Mellan raser men också inom raser mellan olika baggar kan man se skillnad på hur snabbt lammen är uppe och äter – notera för att göra bättre urval.

Extra glukos

Det viktigaste är att ta hand om svaga lamm direkt och då ska man göra på olika vis beroende av hur gammalt lammet är och vilken temp det har. Detta finns utförligt beskrivet i Dr Hendersons film Lamb Survival. Det som vi inte använder så mycket i Sverige är att ge glukosinjektioner i buken. Detta beror mycket på att vi övervakar våra lamningar mycket noga jämfört med hur det är i bergen i Skottland och därför mer sällan har behov av metoden. Men skulle det ändå vara så olyckligt att lammet är äldre än 5 tim-

David Henderson visade många bilder, bland annat av det vackra Skottland.

David Hendersson fick smaka på Gotländska specialiteter under sitt besök på ön.

mar och nedkylt till medvetslöshet så är det inte mycket annat man kan göra. Att spruta glukos i buken kräver att man har gått C15-kurs och är godkänd för delegerad läkemedelsanvändning.

Man tar 10 ml 20 % ljummen glukoslösning per kg kroppsvikt på lammet. Håll lammet hängandes under armarna med ryggen mot dina lår så att du kan sticka in en 2,5 cm lång kanyl helt vid sidan om, lite nedanför naveln med nålspetsen pekandes mot svansen. Sen sprutar du in glukoslösningen. Ett lamm av 20 dör ändå men de andra 19 räddar man på detta vis och de hade garanterat dött om man inte gjorde något så man ska inte vara rädd för att använda denna metod. (Jag har pratat med en gotlänning som har provat detta och det fungerar utmärkt!) När man har gett injektionen så torkar man lammet och värmer det till 37 grader. Mer än så behöver man aldrig värma dem för sen går de sista graderna av sig självt. Jag kan varmt rekommendera filmen *Lamb Survival* som Dr Henderson har gjort. Den är mycket informativ och pedagogisk. Där visas också hans fiffiga lammvärmningslåda.

Efter en spännande och inspirerande dag så avtackades David Henderson med Gotländsk ost, dock gjord på komjolk.

På kvällen avnjöts en god middag inne i Visby och på lördagen tog Olof Schwan och Bertil Gabrielsson med honom på en liten rundtur innan flyget gick vid lunch.

Text och foto:
Emma Rosenmüller

Glukosinjektioner i bukhålan hos lamm

Att injicera glukoslösning direkt i bukhålan hos medvetslösa lamm kan låta våldsamt för svenska färegare. Vi kontaktade Olof Schwan, färhälsoveterinär på Gotland, för att ta reda på om detta är något alternativ för svenska förhållanden.

I artikeln ovan pratade den skotske veterinären David Hendersson om denna metod. -Vi måste vara medvetna om att metoden kommer från Skottland där mycket av lamningen sker utomhus under mycket tuffa förhållanden, säger Olof. Men även i Sverige där vi lammar i stark kyla och även ibland utomhus kan metoden i enstaka fall vara användbar.

Ett lamm som inte får i sig råmjölk gör slut på sina energidepåer på 5 timmar. Sedan börjar kroppstemperaturen sjunka och lammet blir medvetslöst. Att ge ett sådant lamm råmjölk med en sond är verkningslöst då lammet inte har energi nog till att "processa" råmjölken till energi. Att värma upp lammet leder bara till en snabbare död då det saknas energi till att driva kroppsfunktionerna.

Det enda sättet att rädda ett undertempererat och medvetslöst lamm som inte fått råmjölk är att tillföra ren energi direkt i buken, vilket kan göras med metoden beskriven i artikeln ovan. Men börja inte experimentera med en stor nål själv, utan be en veterinär att visa exakt hur man gör! Veterinären kan också hjälpa dig att få tag på glukoslösning.

- Detta är inget man tar till som rutin, säger Olof. Men i enstaka extrema situationer kan det vara ett bra hjälpmedel att rädda livet på ett lamm som annars garanterat skulle dö.

I det förra numret av *Fårskötsel* presenterades en lista över kroppstemperaturer på lamm och lämpliga åtgärder. Sätt upp den på väggen i fårhuset!

Einar de Wit

Så här håller man lammet när man ger glukosinjektioner i bukhålan. Skiss ur boken *"The veterinary book for sheepfarmers"* av David Hendersson.